

**UN REPREZENTANT AL EXILULUI ROMÂNESC:
PROFESORUL TEODOR ONCIULESCU (1907–1981)**

GHEORGHE CARAGIANI

Teodor Onciulescu s-a născut la 4 august 1907 în comuna rurală Voloca pe Derelui, plasa Cosminului, județul Cernăuți, în regiunea din nord-vestul Moldovei cunoscută sub numele de Bucovina, regiune anexată de Imperiul Habsburgic în 1775 și decretată în 1849 ducat și țară a coroanei imperiale.

Din certificatul de botez al Arhidiecezei ortodoxe a Bucovinei și anume al Protopresviteratului ortodox al Cernăuțiului — Parohia ortodoxă din Voloca — reiese că data de 4 august este pe stil vechi, iar pe stil nou este indicată ziua de 17 august.

Numele de botez al pruncului este Teodor, nașterea a fost legitimă iar părinții lui sunt Dimitrie Onciulencu, de profesie agricultor, din Voloca, și Anghelina, născută Antoși. Din informațiile pe care le dețin chiar de la regretatul profesor Onciulescu știu că ambele familii, Onciulencu și Antoși, veniseră în Bucovina din Maramureș „în secolele trecute“.

Printr-o hotărâre a Ministerului de Justiție, Direcția Judiciară București, publicată în „Monitorul Oficial“ cu nr. 107 din 12 mai 1938, Onciulencu D. Teodor și-a redobândit numele său patronimic Onciulescu.

A absolvit cele 4 clase ale Gimnaziului de stat din comuna urbană Vîjnița, județul Storojinet, cu calificativul *bine*, așa cum reiese din Certificatul de absolvire eliberat la 8 iulie 1924 de Președintele comisiunii examenului de absolvire din sesiunea iulie 1924.

A urmat cele 4 clase ale cursului superior la liceul „D. Cantemir“ din Cozmeni, secțiunea modernă, și și-a susținut acolo bacalaureatul în sesiunea de vară din 1928. Din Diploma de Bacalaureat dată în Cozmeni la 25 iulie 1928 rezultă că examenul final constă din 3 probe scrise (Limba română, Limba franceză și Limba latină) și din 7 probe orale (Limba română, Istoria patriei, Geografia României, Instrucția civică, Limba franceză, Științele fizico-chimice și Științele naturale). Onciulescu a obținut media generală 6,10, clasificându-se al XI-lea din 64 de candidați reuși.

Dintr-o curiozitate — în fond firească — am căutat să mă informez în legătură cu localitatea Cozmeni, apelând la *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“* de I. Aurel Candrea și Gh. Adamescu: „COSMENI (deci cu s, nu cu z!) (fost Coțmani), comună urbană, județul Cernăuți, reședința plășii Șipenitului,

pe malul drept al pârâului Șovița. A fost capitala desființatului județ Coțmani. 5917 locuitori (în 1915). Are o biserică ortodoxă, 1 unită, 1 catolică, 2 sinagoge; 1 liceu de băieți, o școală de piscicultură și mai multe școli primare; stație de cale ferată spre Vrânceni și spre Cernăuți“.

După absolvirea liceului, Teodor Onciulescu a urmat cursurile Facultății de litere și filosofie a Universității din Cernăuți, având ca profesori, printre alții, pe Ilie Bacinschi, Leca Morariu, Alexandru Procopovici, Ion Nistor și Giorgi-Alberti. În anul universitar 1932/1933 a fost trimis de Universitatea din Cernăuți, cu o bursă de studii, la Pisa, unde a frecventat cursurile Facultății de litere și a susținut examene cu profesorii Clemente Merlo, Attilio Momigliano, Leandro Biadene și Amos Parducci. La Pisa a lucrat și la teza de licență intitulată *Reminiscenze petrarchesche in Giacomo Leopardi*, pe care a susținut-o în iunie 1934 la Facultatea de litere și filosofie a Universității din Cernăuți cu profesorul Ilie Bacinschi. A obținut astfel licență în litere și filosofie, secția Filologie modernă, cu specializarea în Limba și literatura italiană, Limba și literatura română și Istoria Românilor.

De la 9 septembrie 1934 până în noiembrie 1934 a predat Limba și literatura română la liceul „Dragoș Vodă“ din Câmpulung Moldovenesc.

În urma susținerii unui concurs, Tânărul profesor a fost trimis de Universitatea din Cernăuți ca bursier al Școlii Române din Roma (actuala Accademia di Romania in Roma), în perioada noiembrie 1934 – noiembrie 1936, pentru a-și perfecționa studiile filologice. În „Cetatea Eternă“ a obținut în 1936 licență în Filologie romanică la Facultatea de litere și filosofie a Universității din Roma, cu calificativul maxim: 110 e lode (110 și laudă). Conducătorul tezei de licență a fost Giulio Bertoni, cunoscut filolog și istoric al limbilor și literaturilor române. După ce a susținut, conform legislației românești atunci în vigoare, un examen cu o comisie formată din profesorii Ilie Bacinschi, Leca Morariu, Alexandru Procopovici, Cândea și I.R. Sbiera, această licență a fost echivalată cu doctoratul românesc, ceea ce i-a permis să obțină, la 17 aprilie 1937, titlul de doctor al Universității din Cernăuți.

Ca bursier al Școlii române din Roma a efectuat cercetări asupra legăturilor lingvistice și culturale italo-române, cu privire specială asupra activității lui Giovenale Vegezzi-Ruscalla.

În urma propunerii profesorilor Giulio Bertoni, E. Levi, D'Ancona și Claudiu Isopescu a fost numit, în noiembrie 1936, lector de Limba și literatura română la Facultatea de litere și filosofie a Universității din Napoli, post în care a funcționat până în anul 1958. La aceeași Universitate a ținut, între 1958 și 1971, un curs liber gratuit ca liber docent de Limba și literatura română.

Între 29 octombrie 1937 și 29 octombrie 1944 a fost lector de Limba română și la Institutul Universitar Oriental din Napoli unde, începând cu anul universitar 1944/1945, este numit „professore incaricato“ (adică profesor suplinitor), tot de limba română, până la 1 noiembrie 1971. Prin concurs, a devenit apoi profesor agregat (între noiembrie 1971 și ianuarie 1974) și tot prin concurs, „professore straordinario“ (profesor extraordinar) și „professore ordinario“ (profesor titular) între 1974 și 1 noiembrie 1977 la același institut. Împlinind vîrstă de 70 de ani,

vârsta maximă până la care se puteau ține cursuri la universitate, Onciulescu a devenit la 1 noiembrie 1977 „professore fuori ruolo“ (un fel de profesor consultant), funcție pe care ar fi trebuit să o dețină timp de 5 ani. Soarta a vrut însă că la 11 aprilie 1981, după o suferință de un an, profesorul Onciulescu să ne părăsească, bolnav de cancer.

Timp de 21 de ani a predat și Filologia romanică la Institutul Universitar Oriental din Napoli, mai întâi ca profesor suplinitor, apoi ca profesor agregat, iar între 1972 și 1977 a ținut cursuri de Filologie romanică și la Istituto Universitario pareggiato di Magistero femminile „Suor Orsola Benincasa“ din Napoli, un fel de Institut pedagogic particular, cu cursuri de 3 ani, dar acreditat de Ministerul Instrucției Publice din Italia.

*

Deși a trăit, din 1933 încolo, mai mult în Italia, întâi ca student, apoi ca cercetător și la urmă ca lector, când a sosit momentul să-și întemeieze o familie Onciulescu s-a îndreptat spre locurile de baștină, justificând cumva zicala italiană „moglie e buoi dei paesi tuoi“. Viitoarea soție, Leontina Nichitovici, s-a născut tot la Voloca pe Derelui, la 11 noiembrie 1905, a urmat cursurile Școlii normale de învățătoare din Cernăuți și a obținut diploma de capacitate pentru învățător în urma examenului susținut în sesiunea din iunie 1926.

La 16 iulie 1938 Teodor Onciulescu și Leontina Nichitovici au contractat căsătorie civilă la Napoli, aşa cum reiese din Certificatul eliberat de Oficiul stării civile al Primăriei din Napoli. Martori (nași) au fost Claudiu Isopescu și soția sa Venera Iordanovici Isopescu. Din informațiile pe care le dețin chiar de la soții Onciulescu, știu că Doamna (pe atunci Domnișoara) Leontina s-a căsătorit, de fapt, prin procură, aflându-se, la acea dată, în țară. Peste două săptămâni, la 30 iulie 1938, a avut loc cununia în România, fapt atestat de certificatul de cununie al parohiei ortodoxe române Cosmin, în care sunt indicați și nunii: Dr. Longin Baculinschi cu soția sa, Camelia. În primăvara anului 1960 Onciulescu a obținut cetățenia italiană și a depus jurământul la 3 mai 1960, la Napoli.

*

În perioada 1936–1946 profesorul Onciulescu a fost plătit de statul român. În țară situația se schimbase între timp, prin instaurarea sângheroasei dictaturi comuniste. Cei ce reprezentau, într-un fel sau altul, cultura românească peste hotare au fost rechemați în patrie. Printre ei și profesorul Onciulescu care, la fel ca mulți ce se aflau în aceeași situație cu dânsul, a refuzat să se întoarcă și a ales calea libertății¹.

În îndelungatul răstimp al exilului, care a durat 40 de ani, Onciulescu s-a remarcat nu doar ca profesor și cercetător, ci și ca un neobosit propagator al literaturii și al culturii române. Unul din meritele sale importante este acela de a fi fost fondator, membru activ și casier al Societății Academice Române (S.A.R.), înființată la Roma în anul 1957. În calitatea sa de casier, funcție însemnată în cadrul S.A.R.-ului, Onciulescu nu numai că a administrat cu pricere fondurile, dar s-a străduit să obțină subvenții (sponsorizări) pentru desfășurarea activității

acestui importantisim for de cultură, ce reunea multe personalități ale exilului românesc. Unii membri ai Societății Academice Române nu-și plăteau nici măcar cotizațiile, de aceea donațiile (mai ales din partea băncilor) devineau esențiale pentru buna desfășurare a Congreselor și pentru tipărirea publicațiilor S.A.R.-ului.

Profesorul Onciulescu a participat la 13 din cele 14 Congrese ale S.A.R.-ului, renunțând să ia parte doar la lucrările penultimului congres, cel din august 1969, organizat în Statele Unite, și aceasta dintr-un motiv banal pe care mi l-a mărturisit: se temea să călătorească cu avionul!

Iată titlul comunicărilor Domniei Sale, precedate de anul, de localitatea și de țara în care s-au desfășurat respectivele congrese ale S.A.R.-ului:

1958 — Mainz (Germania): *La fortuna di V. Alecsandri in Italia*

1959 — Strasbourg (Franța): *I Romeni in un poema di Bracciolini*

1960 — München (Germania): *La fortuna di I.H. Rădulescu in Italia*

1961 — Venezia (Italia): *Un'anonima relazione inedita del Seicento sui Principati romeni*

1962 — Londra (Anglia): *Mozes Gaster e la letteratura popolare romena*

1963 — Nijmegen (Olanda): *L'introduzione della lingua romena nell'insegnamento universitario italiano*

1964 — Regensburg (Germania): *Il Danubio nella poesia popolare romena*

1965 — Fribourg (Elveția): *Dante nell'interpretazione dei Romeni*

1966 — Salamanca (Spania): *La fortuna di Cervantes in Romania*

1967 — Roma (Italia): *La Scuola Romena di Roma e la sua importanza per la cultura romena*

1968 — Salzburg (Austria): *Theodor Gartner e i suoi studi sul romeno*

1970 — Paris (Franța): *Marc'Antonio Canini e le sue corrispondenze sulla guerra romena d'indipendenza 1877–1878*

A mai participat la:

— Congresul istoriei Risorgimentului în Italia (Roma, 1938) cu relatarea: *Un assiduo socio della Società Nazionale Italiana e di quella Neolatina: il torinese Giovenale Vegezzi Ruscalla*.

— Simpozionul consacrat raporturilor culturale dintre nemții din România și români din Germania (München, 1979) cu relatarea: *Contribuția lui R. Friedrich Kaindl la cunoașterea tradițiilor populare românești din Bucovina*.

A ținut și o serie de conferințe:

a) patru la Universitatea din Napoli și anume: una despre Școala Ardeleană și trei consacrăte comemorării scriitorilor I. Creangă, D. Zamfirescu și I.L. Caragiale;

b) tot patru la Societatea Academică Română din Roma: *Începuturile și dezvoltarea învățământului limbii române în Italia; Ramiro Ortiz și studiile sale despre română; Sever Pop; Războiul de independență al românilor*;

c) două la Societatea „Armonia“ din Roma: *D. Zamfirescu în raporturile sale literare cu Italia; Poezia lui N. Crainic și sentimentul său religios*;

d) câte o conferință: la Universitatea din Palermo (*Dunărea în poesia populară română*); la Societățile Accademica delle Belle Arti e Lettere din Napoli (*I precursori della filologia romanza in Italia*); la filiala din Napoli a prestigioasei Societățile „Dante Alighieri“ („Dante“ in Romania).

Am lăsat la urmă prima conferință ținută de Tânărul (pe atunci) Teodor Onciulescu. În 1936, la invitația lui Nicolae Iorga, a conferențiat la Universitatea Populară din Vălenii de Munte despre *Raporturile culturale ale Românilor cu Italia în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea*. Genialul savant a asistat la conferință și l-a invitat apoi la prânz, la vila din Văleni unde locuia, îndemnându-l să continue cercetările în domeniul legăturilor culturale româno-italiene. Onciulescu l-a mai întâlnit pe Iorga în iarna anului 1939, când l-a vizitat la București pentru a-i comunica rezultatele cercetărilor sale despre Vegezzi Ruscalla. Si cu acest prilej Iorga l-a sfătuit să cerceteze arhivele și bibliotecile din Napoli, mai cu seamă arhivele mănăstirilor, în care se aflau încă multe documente inedite privind români.

Începând cu anul universitar 1937/1938, Onciulescu a pus bazele a două biblioteci de română: la Universitatea din Napoli „Federico II“, unde funcționează în cadrul Departamentului de Filologie Romanică și la Institutul Universitar Oriental din Napoli (care și-a schimbat denumirea de curând în Università degli Studi di Napoli „L’Orientale“).

La Institutul Universitar Oriental din Napoli, unde a predat mai bine de 40 de ani, a invitat pentru a ține conferințe pe teme privind limba, literatura și cultura română sau filologia și lingvistica romană, cunoscuți specialiști, români sau străini: Al. Rosetti, I. Iordan, T. Vianu, D. Pippidi, E. Condurachi, G. Pascu, Ș. Cioculescu, B. Cazacu, D. Tudor, Z. Dumitrescu-Bușulenga, Al. Balaci, S. Pop, Vl. Străinu, H. Mihăilescu, B. Munteanu, R. Todoran, G. Nandriș, D. Vrânceanu, D. Păcuraru, Al. Niculescu, Fl. Dimitrescu-Niculescu, I. Popinceanu, Al. Săndulescu, G. Muntean, Th. Vârgolici, C. Poghirc, S. Stati, G. Reichenkron, L. Renzi, G. Stadtmüller, C.Th. Gossen.

Trei dintre foștii săi studenți au devenit, la rândul lor, profesori universitari de limba și literatura română: Pasquale Buonincontro, la Institutul Universitar Oriental din Napoli (decedat acum 10 ani); Adriana Senatore la Universitatea din Bari și Bruno Mazzoni la Universitatea din Pisa.

A debutat în presă la revista „Făt-Frumos“ din Cernăuți, în 1936, iar în Italia în 1937, în ziarul „Corriere di Napoli“. A mai colaborat la următoarele ziare și reviste (indicate în ordine alfabetică): „Acta historica“ și „Acta philologica“, ambele editate de Societas Accademica Dacoromana; „Annali dell’Istituto Superiore Orientale di Napoli“; „Annali dell’Istituto Universitario Orientale“ — sezione romanza (Napoli); „Archivio. Tradizioni popolari italiane“; „Bună-Vestire“; „Ephemeris dacoromana“; „Europa Orientale“; „Filologia romană“; „Fiume“; „Il Baretti“; „Il Folklore“; „Il Giovenale“; „Orbis“; „Rassegna Storica del Risorgimento“; „Revista portuguesa de filologia“; „Revista scriitorilor români“; „Termini“; „Vida Latina“. Între 1952 și 1959 a fost redactor responsabil la revista „Il Folklore“, publicată la Napoli sub conducerea lui Raffaele Corsi, iar din 1974 și până la data decesului a făcut parte din comitetul de redacție al revistei „Annali dell’Istituto Universitario Orientale“ — sezione romanza, tot din Napoli.

*

Activitatea sa de traducător din română în italiană a fost relativ redusă și s-a limitat la tălmăcirea studiului lui Ov. Densușianu *Folklorul — cum trebuie*

înțeles (publicat în „*Il Folklore*”, nr. 3–4, 1949), a câtorva poezii de G. Coșbuc, I. Minulescu, A. Maniu și Al. Philippide (în revista „*Termini*”, septembrie 1938–1939), a 20 de poezii de G. Bacovia (în revista „*Il Baretti*”, nr. 2 din 1961), a 11 poezii de T. Arghezi și a unor pagini din proza lui Arghezi (tot în revista „*Il Baretti*”, nr. 19–20 și nr. 24 din 1963).

Nici activitatea științifică a profesorului Onciulescu nu a fost prea bogată și reprezintă doar în mică măsură întinsele și variatele sale cunoștințe. Profesorul citea destul de mult, era în genere bine informat în legătură cu ultimele apariții editoriale, căuta să-și procure cărțile necesare apărute în România (și nu era deloc simplu!), pregătea cu conștiinciozitate cursurile și seminariile ale căror teme erau rareori repetate (ceea ce-i răpea destul timp), dar era mai cu seamă un om de acțiune: se ducea aproape zilnic la Institutul Universitar Oriental, se ocupa de biblioteca de română, se întâlnea și discuta acolo cu colegi, participa cu trup și suflet la organizarea congreselor S.A.R.-ului (încercând și reușind îndeobște să obțină fonduri în acest scop), invita profesori români la Napoli pentru conferințe, avea foarte des oaspeți la prânz sau la cină, mai ales români (profesori, foști colegi, prieteni, rude, prieteni ai rudelor, sau prieteni ...ai prietenilor) pe care îi găzduia frecvent, împărtășind cu soția, dna Leontina, spiritul de ospite generoasă caracteristic cumva românului din alte timpuri, mai ales al românlui născut și format, în primii ani ai existenței, în mediul rural. Scrisă însă (poate și de aceea) relativ puțin. Din totalul de 34 de lucrări pe care mi le-a dictat cu puțin timp înaintea morții în vederea redactării unui „curriculum vitae”, în 1980, 10 sunt recenzii sau prezentări de cărți și articole, 3 sunt necrologuri, 3 au caracter bibliografic iar 2 sunt articole publicate în ziare napoletane în care expune sumar opera poeților George Coșbuc și Octavian Goga.

*

Pe plan științific, fundamentală rămâne fără îndoială lucrarea sa *G. Vegezzi-Ruscalla e i Romeni*. Rezultat al cercetării efectuate mai cu seamă în anii în care era bursier al Școlii Române din Roma, a apărut în 1940 în „*Ephemeris Dacoromana*”, faimosul *Annuario della Scuola Romena di Roma*.

Lui Vegezzi-Ruscalla, Onciulescu i-a consacrat alte patru studii: *Contributo alla storia della filologia romanza in Italia — Giovenale Vegezzi-Ruscalla* (1937); *Un assiduo socio della Società Nazionale Italiana e di quella Neolatina: il torinese Giovenale Vegezzi-Ruscalla* (1940); *Un precursore dell'Etnografia italiana* (1952); *Giovenale Vegezzi-Ruscalla traduttore e cultore della letteratura portoghese* (1967). Apărute într-un interval de 30 de ani, ele demonstrează un interes constant pentru activitatea unei personalități mai puțin cunoscute și nu de prim plan, dar totuși importante în peisajul filologiei, lingvisticii, etnografiei și etnologiei italiene. Însemnatatea lui Vegezzi-Ruscalla este însă cu totul și cu totul deosebită în cadrul raporturilor culturale și nu numai culturale româno-italiene.

Teodor Onciulescu are în primul rând meritul de a fi consultat cu scrupulozitate zeci și sute de ziare și reviste în care Vegezzi-Ruscalla publicase studii, articole, note, comentarii și recenzii, mai cu seamă privind Principatele Române și româ-

nii, de a fi căutat și găsit nenumăratele surse inedite de informații referitoare la viața și activitatea lui Vegezzi-Ruscalla. A consultat și a studiat biblioteca conservată în vila Vegezzi-Ruscalla situată pe Colle San Vito la Torino (care conținea și arhiva personală a lui Vegezzi), a studiat manuscrise ale lui Vegezzi la Biblioteca della Storia Patria din Napoli, a consultat acte și documente la Archivio di Stato din Torino, la Registro di nascita della parrocchia di Torino, la Biblioteca Comunale din Bologna, la Parlamentul italian, a cercetat prețioasa corespondență a lui Vegezzi-Ruscalla cu Spanu, la Biblioteca Universității din Cagliari etc. etc.

A fost o muncă de adevărat Sisif care i-a permis să sintetizeze unele date privind viața și activitatea lui Vegezzi-Ruscalla conținute deja în studiile lui Al. Marcu și Cl. Isopescu, să le corecteze uneori, dar mai ales să le completeze copios, reușind în final elaborarea unei adevărate monografii exhaustive, de importanță capitală pentru cunoașterea raporturilor culturale româno-italiene în secolul al XIX-lea.

*

Să vedem acum cine a fost Vegezzi-Ruscalla și de ce este atât de important pentru istoria culturii române. Născut în 1799 la Torino, dintr-o familie venită din Canton Ticino, el a frecventat cursurile unei școli elementare în limba franceză, însă doar până la vîrstă de 13 ani, apoi, din cauza unei situații materiale precare în familie, a fost nevoie să le abandoneze și să lucreze. A ocupat, la început, funcții mărunte în diverse ministeră însă, datorită meritelor personale, a suiat treptele carierei administrative devenind, în 1850, inspector general al închisorilor.

Soția sa provine din nobila familie Ruscalla della Piova și Vegezzi a obținut dreptul de a-și adăuga la propriul său nume de familie pe cel al soției².

Deși a urmat doar câteva clase la școală, a devenit un autodidact și un poliglot, cu extinse și solide cunoștințe în ramuri diferite ale științei: filologie, lingvistică, etnografie, etnologie. În 1860 a fost ales deputat în Parlament iar în 1865 Ministerul Instrucției Publice i-a acordat titlul de doctor agregat de filosofie la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității regale din Torino. Deja însă în 1863 Parlamentul român îi acordase nu numai titlul de cetățean onorar al României ci și un salariu lunar de 1000 de lei pentru a ține un curs liber de istorie și literatură română la Universitatea din Torino, curs pe care l-a ținut câțiva ani.

În toată imensa activitate desfășurată în favoarea limbii, literaturii, istoriei și culturii poporului român și în favoarea emancipării lui — inclusiv pe plan politic — susținută de Vegezzi-Ruscalla ideea centrală a fost cea a reunirii popoarelor de stirpe latină, a creării unei confederații latine care să se opună panslavismului și pangermanismului³.

Vegezzi-Ruscalla a publicat numeroase articole despre Principatele Române (mai târziu despre România) și români, a semnalat și analizat unele afinități ale limbii române cu italiana și cu dialectele ei, a tradus din poezia română (mai ales din poezia populară), a purtat o fructuoasă corespondență cu o serie de scriitori români, iar pe unii i-a și găzduit cu prilejul unor popasuri la Torino (de exemplu, pe I.H. Rădulescu și pe Dimitrie Raletti, în 1858, când aceștia se întorceau în

Principate, de la Paris), a susținut unirea principatelor și nu doar cea realizată practic în 1859, între Moldova și Țara Românească, ci și ideea unirii tuturor românilor (basarabeni, bucovineni, transilvăneni, alături de munteni și moldoveni), fără a-i uita nici pe frații lor de dincolo de Dunăre, pe macedoromâni. A susținut de asemenea ideea eliberării totale a Românilor de sub jugul otoman.

Vegezzi-Ruscalla a întreținut raporturi de prietenie cu o seamă de scriitori români și a scris articole sau note despre unii dintre ei. Este vorba de V. Alecsandri, I.H. Rădulescu, D. Raletti, C. Negrucci, Giorgio Cretzeanu, Constantin Aristia, Constantin Negri, Petre Poenaru. Onciulescu relevă însă că el exagera de multe ori meritele unor scriitori români (de exemplu ale lui D. Raletti, considerat demn de a face parte din colecția „autorilor geniali“), și arată că aceasta nu se datoră slabiei cunoșteri a limbii române de către Vegezzi-Ruscalla, ci doar „bunăvoiței sale de a face cunoscută literatura română în Italia“. Onciulescu notează la Vegezzi-Ruscalla lipsa unor criterii în ce privește evaluarea literaturii române și a scriitorilor săi, dar afirmă: „Nimeni până el nu se gândise și nu acționase pe un plan atât de exact pentru a propaga dragostea și interesul pentru o Tânără literatură, făcând astfel ca raporturile culturale cu Italia să înceapă a fi mai strânsse și mai frecvente, până la formarea unui public larg de erudiți și poeți, care s-au ocupat și după el de poporul român“ (p. 67).

Concluziile lui Onciulescu, în finalul studiului său, sunt următoarele: Vegezzi-Ruscalla a fost în primul rând un romanist și anume un italienist și un românist. S-a interesat și de istoria, literatura, cultura și politica popoarelor latine, promovând intensificarea raporturilor lor cu Italia. A fost primul care a desfășurat o intensă activitate pentru a face cunoscut italienilor poporul român și situația politică critică în care se afla. La aceasta au contribuit atât screrile sale cât și relațiile pe care le avea în sănul guvernului piemontez. Poliglot, la curent cu tot ceea ce se publica, a abordat și teme privind lingvistica generală, etnografia și etnologia, însă cu puține idei personale. Deși autor de studii care nu au astăzi, în genere, o anumită valoare, a aplicat cu folos cunoștințele sale la studiul chestiunilor politice majore privind structura etnografică a Europei, temă ce interesa în mod deosebit Italia și România. Ideile sale se bazau pe concepția proprie despre naționalitate, care l-a preocupat toată viața, fiind convins de superioritatea și de vitalitatea „rasei“ latine asupra celoralte. Ca om politic nu a făcut parte din niciun partid, dar a fost adeptul concepției liberale, în tinerețe. A urmărit totdeauna ideea prosperității micilor națiuni, ca și pe aceea a libertății și independenței națiunilor subjugate, mai cu seamă a celor latine.

Opera lui Vegezzi-Ruscalla care tratează teme variate — și poate tocmai de aceea neprofunde și neimportante — nu poate avea în cultura italiană acea importanță deosebită pe care o prezintă pentru cultura română, la cunoașterea căreia a contribuit atât pe plan literar cât și pe plan politic. Vegezzi-Ruscalla a fost un deschizător de drum pentru o serie de oameni de litere și de științe care s-au ocupat de națiunea română în secolul al XIX-lea. Menținându-se fidel principiilor sale din tinerețe, el a exprimat prin fiecare din screrile sale dorința de a vedea triumfând cauza unității și independenței celei de-a doua lui patrii, cauza României. A murit la Torino, în anul 1885.

În celealte 4 studii consacrate lui Vegezzi-Ruscalla, citate anterior, Onciulescu a abordat aspecte diferite din activitatea acestuia: cea de romanist, de etnograf, de traducător și cercetător al literaturii portugheze, de membru asiduu al Societății naționale italiene și al celei neolatine, ultima fondată chiar de Vegezzi-Ruscalla împreună cu ginerele său N. Melisurgo.

Onciulescu nu s-a limitat să analizeze cu deosebită atenție și cu spirit critic aceste sectoare din opera și din activitatea lui Vegezzi-Ruscalla recurgând, în acest scop, la explorarea a numeroase reviste și jurnale, ci a extins sfera investigațiilor sale și asupra arhivelor unor biblioteci, examinând scrupulos corespondența inedită a lui Vegezzi-Ruscalla cu diverse personalități științifice: Giovanni Spano, Giovanni Galvani, Raynouard, Graziadio Isaia Ascoli, Camillo Cesarini.

Se întregescă astfel portretul cercetătorului torinez, autor laborios și om de acțiune, care ar fi rămas probabil aproape uitat dacă nu s-ar fi aplecat asupra lui cu dragoste, dar și cu rigoare științifică, mai înai Al. Marcu și Cl. Isopescu și apoi, în mod (aproape) exhaustiv, T. Onciulescu.

*

În aceeași direcție a lucrărilor dedicate raporturilor culturale italo-române și realizate mai ales prin analizarea unor documente inedite, sau a unor opere ignorate până atunci, se încadrează articolul *I Romeni in un poema italiano del Seicento (Români într-un poem italianesc din secolul al XVII-lea)*⁴. Este vorba de poemul *La Bulgheria convertita* (Bulgaria convertită), publicat la Roma în 1637 de Francesco Bracciolini, membru al Accademiei dei Fiorentini și secretar al mai multor principi.

Onciulescu descrie amănunțit conținutul poemului. Pe noi, ca Români, ne interesează în mod special acea parte a poemului în care apărătorul credinței creștine a Bulgarilor, Oldrado, în conflict cu propriul rege ce abandonase creștinismul, cere ajutor valahului Ernesto pentru ca acesta să lupte împotriva Ungurilor întrucât ei se pregăteau, la rândul lor, să lupte împotriva Bulgariei creștine. Acțiunea se desfășoară cu participarea intensă a elementelor supranaturale: Sfântul Benedetto, îngeri, sfinți, diavolul și mesagerul său etc. În poem Vlahii sunt convertiți la creștinismul de rit catolic de către un trimis al fostului rege creștin bulgar. Ernesto luptă cu mare curaj, dar moare și, deși nu fusese încă botezat, suie la ceruri bucurându-se de viață eternă și de acolo îi dă unele sfaturi lui Oldrado, prezicându-i, printre altele, un sfârșit apropiat. Poemul continuă cu evenimente care nu se mai referă la Vlahi.

Concluziile lui Onciulescu sunt următoarele: este vorba de un poem pur fantazișt, care ignoră total faptele istorice reale, deși alianța dintre români și bulgari ar putea fi o reminiscență a amintirii imperiului româno-bulgar și a legăturilor lui Ioniță cel Frumos cu Papa, iar luptele dintre români și unguri erau și ele prezente în conștiința epocii. Scriindu-l, Francesco Bracciolini urmărea de fapt propagarea catolicismului iar poemul ca atare ar putea fi considerat un instrument legitim de propagandă al acelei *Congregazione di Propaganda Fide* înființată în 1622, sprijinită apoi și protejată și din punct de vedere financiar de următorii papi.

*

Un alt sector al cercetării abordat de profesorul Onciulescu este cel privind scriitorii români și anume: G. Coșbuc, O. Goga și G. Bacovia.

Lui Coșbuc îi dedică un articol în 1941 pe care l-am exclus din prezentare pentru că a apărut într-un ziar și am aplicat principiul de a nu analiza contribuțiile apărute în ziare. Aceasta cu o excepție: este vorba de articolul *Ottaviano Goga il poeta dell'idea nazionale* (*Octavian Goga, poetul ideii naționale*), publicat inițial în 1951 în ziarul „Il Giornale di Napoli“, dar reluat, e drept, cu unele adăugiri, în 1957, în revista „Il Folklore“, cu titlul modificat *Il villaggio nella poesia di Ottaviano Goga* (*Satul în poezia lui Octavian Goga*).

Articolul pornește de la ideea că „Goga încearcă să realizeze prin poezia sa o monografie lirică a satului transilvănean din timpul său, cu caracteristicile sale specifice și cu obiceiurile sale patriarhale, cu durerile și suferințele sale seculare“ (p. 7).

Sunt citate, cu folos, unele afirmații ale lui Blaga (despre satul românesc) și ale lui Ș. Cioculescu (despre poezia lui Goga), dar mai cu seamă confesiunile lui Goga din ale sale *Fragmente autobiografice* și se schițează și o sumară comparație a modului în care este reprezentat satul în poezia lui Goga și în cea a lui Coșbuc.

Un merit al lucrării este și acela de a fi reprodus, în versiune originală însoțită de traducerea în italiană, multe versuri din poeziile *Așteptare*, *Casa noastră*, *Departă*, *Bătrânnii*, *Dorința*, *Plugarii* și *La groapa lui Laie*.

Și articolul *La poesia di Giorgio Bacovia* (*Poezia lui George Bacovia*), apărut în 1961 în revista trimestrială de literatură, actualitate și dezbatere „Il Baretti“ din Napoli, poate fi considerat ca o tentativă de a face cunoscut publicului napolitan un poet român. Sunt indicate temele și simbolurile majore ale creației bacoviene într-o sinteză intelligentă, din care nu lipsesc și unele accente polemice. Astfel, este socotită prea severă și chiar injustă afirmația lui George Călinescu conform căreia poezia lui Bacovia „este o transplantare, uneori până la pastișă, a simbolismului francez“⁵. De asemenea, se polemizează cu aserțiunile curente ale criticii române din anii '50, reprezentată de Ov. Crohmălniceanu, Marin Bucur, Eugen Jebeleanu și Miron R. Paraschivescu, după care Bacovia era „un poet proletar“, „un gropar al capitalismului“, într-o interpretare a sentimentului de durere din lirica bacoviană în spirit exclusiv marxist. Articolul se încheie cu o foarte utilă microantologie care conține traducerea a 20 de poezii.

*

O reușită încercare de recuperare a unui aspect puțin cunoscut din activitatea unui savant notoriu pentru cercetările sale privind latina și dialectul istororomân, este lucrarea profesorului Onciulescu intitulată *Theodor Gartner e i suoi studi sul romeno* (*T. Gartner și studiile sale privind româna*). Este vorba în mod special de analiza materialului dialectal cules de Gartner în Bucovina⁶ și publicat parțial de acesta în 1901 și a unor conferințe și comunicări ținute de savantul austriac. Sunt evidențiate meritele: acute observații fonetice și fonologice asupra materialului cules; compararea fenomenelor fonetice înregistrate în graiurile din Bucovina cu fenomene similare din graiurile române din alte regiuni, mai cu

seamă din Transilvania; ipoteza — considerată validă — că o parte din românii bucovineni au venit în această zonă din Transilvania și din Banat etc. Onciulescu îi reproșează însă lui Gartner faptul de a nu fi indicat cu exactitate localitățile bucovinene în care se vorbea încă româna și cele unde venea încetul cu încetul înlocuită de limba ucraineană și de a nu se fi disociat de politica austriacă ce încerca să minimalizeze importanța elementului autohton român, preponderent în Bucovina. În final își exprimă regretul că manuscrisele și corespondența lingvistului austriac, ce ar fi putut conține, poate, date privind legăturile sale cu limba română în genere și cu cea din Bucovina în mod special, nu s-au conservat sau că,oricum, nu au putut fi găsite, deși Onciulescu a efectuat cercetări anume în acest scop în biblioteca Seminarului de Filologie romanică și în cea a Universității din Innsbruck.

*

Curiozitatea — în sens pozitiv, științific — a profesorului Onciulescu a fost o caracteristică a Domniei sale, care l-a determinat, în decursul anilor, să fie la curent cu tot (sau aproape tot) ce se publica în domeniile de cercetare ce l-au interesat în mod deosebit: româna, filologia romană și folclorul. Cei ce l-au cunoscut îndeaproape își amintesc, desigur, promptitudinea și plăcerea cu care oferea indicații bibliografice, ajutat și de o excelentă memorie.

Această adevărată — pot spune — pasiune s-a concretizat, printre altele, în realizarea a două importante cercetări bibliografice dedicate geografiei folclorice europene și, respectiv, studiilor de lingvistică română de la 1939 la 1950, aceasta din urmă în colaborare cu Ion Popinceanu, publicată în limba franceză, cercetare exemplară din multe puncte de vedere, în primul rând cel al exactității datelor conținute.

Structurată în 9 secțiuni diverse (*Chestiuni generale; Fonetică și fonologie; Morfologie; Sintaxă și stilistică; Lexicologie și semantică; Toponimie și onomastică; Dialectologie și folclor; Geografie lingvistică și, în fine, Necrologie*) precedată de o *Introducere* și de o *Listă de abrevieri* și urmată de un *Indice de autori*, lucrarea depășește cadrul restrâns al unei simple bibliografii. Este, de multe ori, ceea ce în italiană se numește „bibliografia ragionata“, adică o bibliografie care furnizează nu doar titlurile publicațiilor, ci și o expunere esențială (eventual și o evaluare succintă) a conținutului lor.

Extrem de utilă este *Introducerea* în care, după un scurt istoric al apariției (tardive) a studiilor de lingvistică în România — întârziere determinată, se afirmă, de cadrul politic și social ce a condiționat existența poporului român — se relevă formarea celor 4 centre importante de studii lingvistice: București, Iași, Cluj și Cernăuți. Din păcate, constată autorii, „contactul cu Occidentul a fost întrerupt în zilele noastre și lingvistica s-a îndreptat într-o direcție nouă, pseudoștiințifică și periculoasă, rupând cu tradiția și desconsiderând cea mai mare parte din tot ce s-a realizat până în prezent“ (p. 138). Se constată dispariția revistelor specializate („Dacoromania“, „Bulletin Philippide“, „Bulletin linguistique“, „Langue et Littérature“), aspru criticate de organul Partidului Comunist „Lupta de clasă“ și înlocuite de revista de popularizare „Cum vorbim“ și de „Studii și cercetări

lingvistice". Lingviștii au fost obligați să-și însușească principiile marxism-leninismului și ideile lui Stalin în materie de limbă. Față de puținele lucrări apărute în România după 1947–1948 — puține și puțin importante! — apare cu atât mai meritorie, spun autorii, activitatea lingvistică române din exil, reprezentată, printre alții, de Sever Pop, Grigore Nandriș, Dumitru Găzdaru, Giorgio Caragață, Emil Turdeanu, Victor Buescu, Petru Iroaie, Petre Ciureanu, Octavian Nandriș, Demetrio Marin și Alfons Juillard. Aceste nume li se pot adăuga altele, tot de români, extrase din bibliografie, cu publicații apărute după 1947: P.D. Bogdan; E. Coșeriu (cu un articol despre *Limba lui Ion Barbu*, publicat în italiană în 1948); Ioan Guță; Claudiu Isopescu; Ion Popinceanu; Alexandrina Mititelu și Aurelio Răuță (autori de gramatici ale limbii române, tipărite, prima în italiană, iar a doua în limba spaniolă), dar și nume de lingviști străini care au scris în această perioadă articole sau studii privind română: Manuel Alvar, W.Th. Elwert, H. Hatzfeld, J. Herczeg, Alf Lombard, Fr. Schürr, F. Solano etc.

Bibliografia este importantă pentru că se referă la anii '40, o perioadă dificilă, marcată de-al doilea război mondial și de instaurarea regimului comunist, care a dus la întreruperea legăturilor României cu Occidentul. Ea ilustrează activitatea exilului românesc pe plan lingvistic și mai cu seamă oferă o serie de date altfel dificil de procurat.

*

O bună parte a activității științifice a profesorului Onciulescu privește folclorul. El însuși fiu de țărani, cu o copilărie petrecută într-o Bucovină în care tradițiile nu fuseseră încă alterate de pătrunderea civilizației orășenești⁷, a publicat diverse recenzii, articole și studii referitoare la folclor. Timpul nu îmi permite să zăbovesc asupra tuturor acestor contribuții. Am ales pentru exemplificare doar trei.

Dacă excludem din discuție recenziile, prima contribuție este *Cenni sul folclore romeno (Informații despre folclorul românesc)*, apărută într-un număr din 1943 al revistei eclectice „Vida latina“. Cu caracter informativ-divulgativ, reflectând în bună măsură câteva din ideile vremii — dintre care unele nu mai sunt astăzi acceptate⁸ — articolul prezintă în mod concis diferite specii ale folclorului românesc în versuri și proză, însotite de comentarii lapidare: *doinele*, ce exprimă nostalgia, dorul și dragostea pentru natură, reprezentate de balada *Miorița*, „apotheoză a morții interpretată ca nuntă a omului cu natura“ (p. 46); *colindele*, dominate de sentimentul religios și moral, îmbibate de lirism; *horele, strigăturile și chiusurile*, nu lipsite de umorism; *cântecele bătrânești și haiducești*, cu referiri la personaje sau evenimente istorice care pot fi identificate pe baza unor surse istorice reale; *Plugușorul; basmele*, cu motive și teme inspirate de străvechi moșteniri păgâne orientale, peste care s-au suprapus elemente creștine. Utile sunt apoi informațiile privind studiul folclorului în România (crearea Institutului de filologie și folclor, în 1913, de către Ov. Densușianu și a revistei „Grai și suflet“ în 1923, crearea Arhivei de Folclor a Academiei Române în 1932, a diverselor reviste de folclor etc.) și utile sunt, în fine, și cele 7 fotografii în alb-negru, acestea cu explicații în italiană și spaniolă, reprezentând: un interior al unei case țărănești; o poartă sculptată; țărani din Făgăraș; țărani din ținutul Neamț; țărănci

din Transilvania lucrând lâna pentru covoare; țărănci din Munții Apuseni ce confeționează covoare; ouă încondeiate.

Al doilea articol asupra căruia mă voi opri este intitulat *Bocete. Canti funerari romeni* (*Bocete. Cântece românești de înmormântare*) și a fost publicat în 1955 în revista „*Il Folklore*“. Materialul supus analizei este extras din culegeri de folclor realizate de Ov. Densușianu, T. Gilcescu, L. Costin, C. Brăiloiu, S. Fl. Marian, T. Papahagi și include și o variantă a unui scurt bocet auzit de Onciulescu în comuna sa natală, Voloca.

Se precizează de la început că bocetele sunt în strânsă legătură cu străvechea credință conform căreia sufletul mortului nu poate beneficia de pacea eternă în lumea cealaltă dacă nu este jelit. Se descrie ritualul înmormântării cu diferitele lui etape și, uneori diferențiat, în funcție de vîrstă persoanei decedate sau de zona folclorică în care s-a produs decesul. Sunt prezentate *bocitoarele*, dar mai cu seamă se insistă asupra conținutului bocetului. Bocetele pot conține sfaturi date mortului care, conform credinței populare, trebuie să întreprindă un drum lung. Morții nu i te poți opune, destinul omului este ineluctabil, iar țăranul i se supune și se resemnează, căutând, totuși, consolare, în natură. Prin moarte el se va confunda cu natura, continuând astfel existența sa, care nu mai este văzută individual, ci ca o supraviețuire universală. Onciulescu amintește și unele analogii în ce privește conținutul și forma între bocetele românești și cele din Italia, mai cu seamă cu *Attitidos* din Sardinia și cu *Voceri* din Corsica. Motive comune bochetelor italiene și românești fuseseră semnalate de Petru Iroaie într-o lucrare care este de altfel citată. Profesorul Onciulescu își anunță intenția de a reveni în viitor asupra acestui aspect, convins fiind că din „confruntarea motivelor și elementelor comune s-ar putea clarifica tot mai mult acel fond latin de credințe și de superstiții, ca și de expresii și imagini comune celor două popoare“ (p. 16). Din păcate nu a mai revenit asupra acestei teme. Articolul conține în final reproducerea integrală a bocetelor din culegerea lui Brăiloiu și a ultimelor două bocete din culegerea lui Densușianu, toate însoțite de traducerea în proză în limba italiană (p. 17–27).

Din acea curiozitate care l-a determinat să se aplece asupra unor teme mai puțin (sau chiar deloc) cercetate au rezultat articolele *Il mare nel folclore romeno* (*Marea în folclorul românesc*, publicat în 1956) și *Il Danubio nella poesia popolare romena* (*Dunărea în poesia populară română*, apărut în 1977). Structurate în mod oarecum similar și bazate pe numeroase citate, ele relevă că, spre deosebire de Dunăre, marea nu este des întâlnită în folclorul românesc, ceea ce este cumva firesc: românii nu au fost și nu sunt un popor de marinari și de pescari. Aparent surprinzător este însă faptul că frecvența atestărilor în colindele și baladele din Transilvania — teritoriu mai îndepărtat de mare și de Dunăre — nu este inferioară față de atestările din folclorul muntenesc și moldovenesc. Ea se explică mai cu seamă prin transhumanța păstorilor ardeleni spre Dunăre și mare pentru iernatic, așa cum a arătat Ov. Densușianu într-o excelentă lucrare din anii '20, des citată și de Onciulescu.

Articolul privind Dunărea este de fapt o reluare, modificată și amplificată, a comunicării ținute în limba română, în 1964, la Regensburg (Germania), la al VIII-lea Congres internațional al Societății Academice Române.

La început sunt prezentate și analizate sumar cercetările anterioare în care fuseseră abordate unele aspecte ale prezenței Dunării în poezia populară română, cercetări ale lui Ovid Densusianu, George Giuglea, Grigore Nandriș, Anton Balotă, Gheorghe Vrabie, Petru Iraie și Lorenzo Renzi. Câteva balade studiate în aceste cercetări au fost culese în teritorii din afara ariei geografice a României. De exemplu, la românii din Banatul iugoslav (balada cunoscută cu titlul *Cântecul Dunării*, titlu dat de Giuglea) sau chiar în Ucraina: e vorba de balada istorică ucraineană inclusă de Jan Blahoslav în gramatica sa scrisă în 1571, dar publicată de-abia în 1857, „redescoperita“ de B.P. Hasdeu care o tipărește în 1870 în „*Columna lui Traian*“ și analizată apoi de Grigore Nandriș și de Anton Balotă. Pentru Lorenzo Renzi, Dunărea este „fluviul epic al Balcanilor ce străbate și peisajul cântecelor tradiționale românești. Acestea, cu dragostea lor pentru real care le caracterizează, ne dăruiesc picturi fluviale, cu porturi și bărci de pescari“ (apud Onciulescu, *op. cit.*, p. 186).

În studiul său, Onciulescu își propune să efectueze „o clasificare tematică a textelor populare în versuri, în care este prezentă Dunărea, indiferent sub ce aspect“ (p. 186). Se precizează că această clasificare tematică „nu este realizată în funcție de conținutul în sine al cântecelor populare, ci de importanță și de aspectul pe care îl are Dunărea în aceste poezii“ (p. 186). Se încearcă deci realizarea unei anumite tipologii a motivelor legate de prezența Dunării în folclorul românesc în versuri.

Dintre diferitele motive — neindicate însă, deci doar presupuse — este examinat unul singur și anume „Dunărea ca element de înstrăinare, de separare sau/și de întâlnire“.

Înstrăinarea este determinată cel mai frecvent de necesitatea efectuării stagiu-lui militar, exemplificată în aşa numitele cântece de „cătănie și de război“. Poeziile populare în care este înregistrat motivul Dunării ca element al înstrăinării provin din mai toate regiunile țării: Moldova, Muntenia, Oltenia, Maramureș (și, în genere, Transilvania) cu atestări de dincolo de hotarele României (Negotin — fosta Iugoslavie, Vidin — Bulgaria) și conțin uneori informații ce ne permit și stabilirea unei cronologii relative a datei când au fost compuse. Aflăm astfel că feciorii plecați în cătănie ajung la Dunăre nu doar cu boii (deci cu carul cu boi), ci și cu trenul, ceea ce înseamnă că respectiva poezie populară nu poate fi anterioară celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Cătanele din Moldova trec Dunărea și sunt duse în Dobrogea, cu precizarea „să păzească Constanța“, or se știe că Dobrogea (de Nord) — care aparținuse Țării Românești sub Mircea cel Bătrân — a trecut sub stăpânirea statului român doar în urma hotărârilor adoptate la Congresul din Berlin din 1878 etc. etc.

Dunărea apare aproape exclusiv ca element de înstrăinare și doar extrem de rar este invocată pentru a favoriza reîntoarcerea celor ce se află departe de locurile natale și de cei dragi. În consecință, ea se relevă ca un element malefic în literatura populară română examinată. Totuși, epitetele referitoare la Dunăre nu sunt doar negative. Alături de „apă fieră“, „apă tulbure și spumegată“, „cătea bătrâna“, Dunărea este „apă lină“, „apă vioară“ (cu sensul de clară, limpede). Aceasta se datorează nu atât conținutului doinelor, cât mai ales faptului că este vorba de

epitete ornamentale care, aşa cum a arătat L. Renzi, citat de Onciulescu „rezintă o calitate stabilă a persoanei sau a obiectului la care se referă, fără legătură cu contextul narativ“ (cf. L. Renzi, apud Onciulescu, p. 196).

Articolul se încheie cu câteva considerații privind epitetele ornamentale (unele dintre ele cu funcție de metaforă), privind antiteza (structurată uneori într-un paralelism complex) și comparațiile. Se precizează că articolul constituie prima parte a unui studiu conceput evident mai amplu, urmând ca în a doua parte să fie analizate alte aspecte ale prezenței Dunării în poezia populară română. Studiul nu a mai fost însă continuat. De altfel, după nu multă vreme a survenit decesul profesorului Onciulescu.

Prezentând aici biografia sa și contribuția adusă culturii române am vrut să evoc o personalitate a exilului românesc care nu a uitat nici o clipă că este român, dar care a îndrăgit și a doua sa patrie, Italia, atât de generoasă cu străinii harnici și onești.

NOTE

1. În Italia au rămas, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, cei ce predau déjà (sau urmău să predea) limba și literatura română în diverse centre universitare: T. Onciulescu la Napoli; G. Caragăț la Florența; P. Iroaie la Palermo; P. Ciureanu la Genova; D. Marin la Bari și M. Popescu la Roma.
2. Au avut două fete. Prima, Emerenziana, a fost căsătorită cu Costantino Nigra (1828–1907), patriot și om politic, secretar al contelui Cavour, ambasador la Paris, Petersburg, Londra și Viena, conte și senator, filolog, lingvist și poet, membru al Accademie dei Lincei. A doua, Ida, căsătorită Melisурgo, a fost și ea o prietenă a românilor: a purtat o lungă corespondență cu fostul secretar la Legația română din Roma, Constantin I. Mitileneu (1850–1933) din care o bună parte s-a aflat în posesia prof. Onciulescu, a tradus din română în italiană (mai ales din *Carmen Sylva*) și a scris nuvele și povestiri inspirate din legende sau din episoade ale istoriei Românilor (*Baba Dochia*, *il Curcan* etc.).
3. Această idee nu s-a concretizat, dar a dus, totuși, la înființarea unei Societăți Naționale la Torino, în 1864, cu comitate și la Paris și Madrid. Societatea, al cărei vicepreședinte era însuși Vegezzi-Ruscalla, și din care făceau parte și 3 studenți români ce frecventau cursurile Universității din Torino, s-a desființat după 4 luni în urma unor conflicte interne.
4. În acest tip de cercetare, T. Onciulescu continuă drumul parcurs de iluștri înaintași ca Al. Marcu, Cl. Isopescu, R. Ortiz, C. Tagliavini, N. Iorga, G. Călinescu etc.
5. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 627. Din citat lipsește în articol partea finală, a cărei prezență modifică parțial sensul întregii fraze: „De altfel, luată în total, ea [adică poesia lui Bacovia] este o transplantare, uneori până la pasișă, a simbolismului francez, însă pe temperamental unui Traian Demetrescu“ (*idem*).
6. De la 1 noiembrie 1885 Gartner a fost numit profesor de Filologie romanică la Universitatea din Cernăuți, creată în 1875, în cadrul căreia funcționa și Facultatea de litere și filosofie, dar cu limba de predare germană. Din toamna anului 1899 Gartner a predat Filologia romanică la Universitatea din Innsbruck.
7. Semnificativ mi se pare și faptul că în fotografie care se află pe diploma de bacalaureat, Onciulescu apare îmbrăcat în costum popular românesc.
8. De exemplu, următoarea afirmație a lui Onciulescu: „Misticismul și fantezia ereditate de la Traci, armonia și modul de a elabora și de a concepe frumosul ereditate de la Romani, impregnează toate manifestările artistice [ale Românilor]“ (p. 43).